दैनिकं ई-संस्कृतवार्तापत्रम्

हिमसंस्कृतवार्ताः

himsanskritvartah
e-Sanskritnewspaper
नवा प्रेरणा नवोत्साहः

हिमाचलप्रदेशस्य संस्कृतशिक्षकाणां नूतनः प्रकल्पः

■ पृष्ठ-4 ■ वर्ष-3 ■ अङ्क-151

1

23.03.2024 शनिवासरः वि.सं. २०८० फाल्गुणशुक्लपक्षः त्रयोदशी-चतुर्दशी चैत्र 10 प्रविष्टांशः

Website- www.himsanskritam.com Email-himsanskrit@gmail.com

2
प्रतिभासिंहं अध्यक्षपदात् वारयितुं शीर्षनेतृत्वं प्रति विधायकानां पत्रम्

2
डोहगी संस्कृतमहाविद्यालये सम्पन्ना ज्योतिषसाहित्य-विषययोः व्याख्यानमाला

4
उत्तरकाण्डम् (त्रयोदशः सर्गः) रावणं प्रति अनरण्यस्य अभिशापः

आबकारीनीत्याः कथितभ्रष्टाचारप्रकरणे 28 मार्चदिनाङ्कं यावत् प्रवर्तननिदेशालयस्य निग्रहे स्थास्यति मुख्यमंत्री अरविंदकेजरीवालः

दिल्लीनगरस्य राउस् एवेन्यू न्यायालयेन आबकारीनीतिभ्रष्टाचारप्रकरणे मुख्यमन्त्री अरविन्दकेजरीवालः २८ मार्चपर्यन्तं प्रवर्तननिदेशालयस्य ईडी-निग्रहे प्रेषितः। गुरुवासरे रात्रौ केजरीवालस्य गृहीतस्य अनन्तरं सीबीआई विशेषन्यायाधीशः कावेरी बावेजा एतत् आदेशं पारितवान्।

प्रवर्तननिदेशालयेन केजरीवालः भ्रष्टाचारे मुख्यः षड्यंत्रकारः इति उक्त्वा न्यायालयात् १० दिवसस्य अभिरक्षणं याचितम् आसीत् । आबकारीनीतिनिर्माणे केजरीवालः प्रत्यक्षतया संलग्नः इति निदेशालयेन उक्तम्। प्रवर्तननिदेशालयेन न्यायालयं नीत्वा संवाददातृणां प्रश्नानाम् उत्तरं दत्त्वा आम आदमीपक्षस्य संयोजकः अवदत् यत् सः कारागारतः एव देशस्य कृते कार्यं करिष्यति इति। गतसायं प्रवर्तननिदेशालयेन केजरीवालस्य गृहीतस्य अनन्तरं आम आदमीपक्षः अवदत् यत् अरविन्दकेजरीवालः दिल्लीनगरस्य मुख्यमन्त्री एव भविष्यति।

सीबीएसई इत्यनेन २० विद्यालयानां मान्यता स्थगिता

केन्द्रीय माध्यमिक शिक्षा बोर्ड – सीबीएसई इत्यनेन २० विद्यालयानां कदाचारेषु संलग्नतायाः कारणात् मान्यता स्थगिता । एतेषु दिल्लीनगरस्य अपि पञ्च विद्यालयाः सन्ति । बोर्ड इत्यनेन एकस्यां अधिसूचनायाम् उक्तं यत् आश्चर्यजनकनिरीक्षणकाले सम्बद्धतायाः परीक्षायाः च मानदण्डानां पालने विसंगतिः ज्ञाता ततः परं कठोरकार्यप्रक्रिया कृता अस्ति। सीबीएसई उक्तवान् यत् एते विद्यालयाः डमी छात्रान्, अयोग्यान् अभ्यर्थिजनान् प्रस्तुत्य एतादृशेषु कदाचारेषु संलग्नाः आसन् किञ्च अभिलेखान् सम्यक् न निर्वाहयन्ति स्म।

भूटानदेशे “ऑर्डर-ऑफ-द-ड्रुक-ग्यालपो” इत्यनेन सम्मानितः प्रधानमन्त्री मोदी

भूटानस्य सर्वोच्चं नागरिक-सम्मानं प्राप्तकर्तृषु प्रथमः विदेशीयः अभवत्

हिमसंस्कृतवार्ताः- नरेश मलोटिया

भारतस्य प्रधानमन्त्री नरेन्द्रमोदी भूटानदेशं गतवान्। अन्तर्राष्ट्रीय- विमानस्थानकं प्राप्तस्य अनन्तरं भूटानदेशस्य प्रधानमन्त्रिणः शेरिंग-टोबगे इत्यनेन स्वागतं कृतम्। तदनन्तरं पारो-अन्तर्राष्ट्रीय- विमानस्थानके एव प्रधानमन्त्रिणे मोदिने सम्मान- रक्षकपदं (गार्ड ऑफ ऑनर) प्रदत्तम्। अस्यां यात्रायां प्रधानमन्त्री मोदी भूटानस्य सर्वोच्चं नागरिकसम्मानं प्राप्तवान्। विदितं स्यात् यत् मोदी प्रथमः विदेशीयः सर्वकारप्रमुखः अभवत्, यः भूटानस्य सर्वोच्चं नागरिकसम्मानं प्राप्तवान्। भूटानेन प्रधानमन्त्री मोदी “ऑर्डर ऑफ द ड्रुक ग्यालपो” इति पुरस्कारेण पुरस्कृतः कृतः। एषः पुरस्कारः केवलं चतुर्णां प्रख्यातव्यक्तिभ्यः एव प्रदत्तः अस्ति।

भूटानदेशे सम्मान-व्यवस्थायाः पराकाष्ठा

भूटानदेशस्य महामहिम-नृपः प्रधानमन्त्रिणं मोदिनं “ऑर्डर ऑफ द ड्रुक ग्यालपो” इत्यनेन पुरस्कारेण सम्मानं प्रदत्तवान्। स्थापितानां श्रेणीबद्धतायाः प्राधान्यस्य च अनुरूपं आजीवनसाधनानां अलङ्काररूपेण “ऑर्डर ऑफ द ड्रुक ग्यालपो” इति स्थापितः। एतत् सम्मानं भूटानदेशे सम्मानव्यवस्थायाः पराकाष्ठा अस्ति, यस्य सर्वेषु आदेशेषु, अलङ्कारेषु, पदकेषु च प्राथमिकता अस्ति। क्रमशः २ पृष्ठे......

भारतं शान्तिकर्ता अस्ति...' पुतिन, जेलेन्स्की च निर्वाचनोत्तरयात्रायै पीएम मोदीं आमन्त्रितवन्तौ

हिमसंस्कृतवार्ताः प्रवीणकुमारः) (

प्रधानमन्त्री नरेन्द्रमोदी बुधवासरे युक्रेनदेशस्य राष्ट्रपतिः व्लादमीर जेलेन्स्की, रूसस्य राष्ट्रपति व्लादिमीर पुतिन महाभागेन सह च भाषितवान्।

नवीदिल्ली- रूसस्य राष्ट्रपतिना व्लादिमीर पुतिन इत्यनेन सह वार्तालापस्य घण्टाभिः अनन्तरं प्रधानमन्त्री नरेन्द्रमोदी युक्रेनदेशस्य राष्ट्रपतिना जेलेन्स्की इत्यनेन सह वार्तालापं कृतवान्। प्रधानमन्त्रिणः द्वयोः नेतृभ्यां सह वार्तालापः कृतः| पुतिन-महोदयस्य पुनः राष्ट्रपतित्वेन निर्वाचनः, रूस-युक्रेन-युद्धस्य च मध्ये अभवत् । सूत्रैः सञ्चारमाध्यमेन उक्तं यत्, उभौ नेतारौ भारतं शान्तिकर्तृत्वेन पश्यन्ति इति अवदताम्। सूत्रेषु उक्तं यत् जेलेन्स्की, पुतिन च द्वौ अपि लोकसभानिर्वाचनानन्तरं प्रधानमन्त्रिणं मोदीं स्वदेशं आगन्तुं आमन्त्रितवन्तौ। उल्लेखनीयं यत् प्रधानमन्त्री मोदी अन्तिमवारं २०१८ तमे वर्षे रूसदेशं गतः। पीएम मोदी युक्रेनदेशस्य राष्ट्रपतिः व्लादिमीर जेलेन्स्की इत्यनेन सह भाषितवान्|

प्रधानमन्त्रिणा नरेन्द्रमोदीना बुधवासरे युक्रेनदेशस्य राष्ट्रपतिना व्लादिमीर जेलेन्स्की इत्यनेन सह भाषित्वा सर्वेभ्यः शान्तिप्रयासेभ्यः भारतस्य निरन्तरं समर्थनं कृतम् । रूस-युक्रेन-सङ्घर्षस्य शीघ्रतया समाप्तिः भवेत् इत्यपि प्रकटितवान्। प्रधानमन्त्री मोदी दूरभाषेण वार्तालापस्य समये राष्ट्रपतिं जेलेन्स्की इत्यस्मै अपि अवदत् यत् भारतं युक्रेनदेशाय मानवीयसहायतां निरन्तरं प्रदास्यति। इदानीं राष्ट्रपतिः जेलेन्स्की युक्रेनदेशस्य जनानां कृते भारतस्य निरन्तरं मानवीयसहायतायाः प्रशंसाम् अकरोत् । प्रधानमंत्रीमोदी उक्तवान् यत् " सर्वेषां शान्तिप्रयासानां भारतस्य निरन्तरं समर्थनं करोति भारतं स्वस्य जनकेन्द्रितपद्धत्या मार्गदर्शितं मानवीयसहायतां निरन्तरं प्रदास्यति।

प्रमुखाः वार्ताः

दुर्बलप्रारम्भानन्तरं शेयरविपणिः पुनः सबलः अभवत् ; सेन्सेक्सः १९० अंकैः, निफ्टी च २२१०० अंकस्तरं निकषा आगतः

(हिमसंस्कृतवार्ताः - दिलीपः (नादौनम्)

निरन्तरं तृतीयदिवसेऽपि शेयरविपाणिः हरितचिह्ने स्थगितः अभवत्। सप्ताहस्य अन्तिमे व्यापारदिने दुर्बलप्रारम्भातपि बेन्चमार्कसूचकाङ्काः पुनः सशक्तिं सम्प्राप्ताः, लाभेन सह च स्थागिताः अभवन् ।

शुक्रवासरे बम्बई-स्टॉक-विनिमयस्य सेन्सेक्सः १९०.७५ अथवा ०.२६% अंकलाभमागत्य ७२,८३१.९४ इति मूल्ये समाप्तः । अपरपक्षे राष्ट्रिय-शेयर-विनिमयस्य निफ्टी-इत्येततपि ८४.८० अथवा ०.३९% अंकानां लाभेन २२,०९६.७५ अङ्कस्तरे समाप्तः ।

सुवर्ण - रजतौ

शुक्रवासरे दिल्ली-बुलियन-विपण्ये सुवर्णस्य मूल्यं ८७५ रुप्यकैः न्यूनं भूत्वा प्रतिदशग्रामं ६६,५७५ रुप्यकाणि यावत् अभवत् । अपरे च रजतस्य मूल्ये ७६० रुप्यकाणां न्यूनता अभवत् ।

सुभाषितम्

सत्येनोत्पद्यते धर्मो
दयादानेन वर्धते ।
क्षमायां स्थाप्यते धर्मो
क्रोधलोभा द्विनश्यति ।

भावार्थः- धर्म सत्य से उत्पन्न होता है, दया और दान से बढता है, क्षमा से स्थिर होता है, और क्रोध एवं लोभ से नष्ट होता है ।

प्रतीकसाठ्ये मुम्बई

सूचना- हिमसंस्कृतवार्ताः दैनिकपत्रे व्याकरणात्मक-अशुद्धिनां कृते सम्बद्धाः पत्रकाराः लेखकाश्च उत्तरदायिनः भविष्यन्ति

कार्यालयः
हिमसंस्कृतम् प्रकाशनम्
जसवां कोटला तहसीलपरिसरस्य सम्मुखे
कस्बा कोटला, जिला कांगड़ा हि.प्र.
पत्रव्यवहारसङ्केतः- १७७१११

दैनिक ई-संस्कृतवार्तापत्रम्
हिमसंस्कृतवार्ताः
2
23.03.2024 शनिवासरः वि.सं. २०८० फाल्गुणशुक्लपक्षः त्रयोदशी-चतुर्दशी चैत्र 10 प्रविष्टांशः
Website- www.himsanskritam.com Emai l-himsanskrit@gmai l.com

अयोग्यविधायकानां क्षेत्राणां

प्राथमिकतायोजनासु गभीरः संकटः

हिमसंस्कृतवार्ता- कार्यालयीयः प्रतिनिधिः।
हिमाचलप्रदेशे षट् अयोग्यकाङ्ग्रेसविधायकानां क्षेत्रेषु विधायकप्राथमिकतायोजनानां विषये संकटः गभीरः जातः। षट् विधायकानां मध्ये पञ्चभिः वित्तवर्षस्य २०२४-२५ तमस्य वर्षस्य वार्षिकबजटे स्वस्वक्षेत्रसम्बद्धाः बहवः योजनाः समाविष्टाः आसन्, परन्तु अधुना यदा विधायकाः न भविष्यन्ति तदा एतेषां योजनानां कोऽपि अर्थः न भविष्यति। परन्तु कुटलैहड़स्य विधायकेन देवेन्द्रकुमारभुट्टो इत्यनेन दत्ताः प्राथमिकताः बजटपुस्तके न प्रतिबिम्बितानि। एताः योजनाः तस्य योजनाविभागाय पश्चात् प्रस्तूयमाणाः आसन् । सर्वेषां प्राथमिकतानां कृते २५-२५ सहस्ररूप्यकाणां टोकनबजटम् अपि कृतम् । अस्मिन् समये राज्यसर्वकारेण विधायकप्राथमिकतयोजनानां प्रारूपमपि परिवर्तितम्। अस्य अन्तर्गतं राज्यसर्वकारस्य योजनाविभागेन सर्वेभ्यः विधायकेभ्यः आगामिवित्तीयवर्षस्य स्वस्वयोजनाः याचिताः आसन्। एताः योजनाः बजटपुस्तके अपि समाविष्टाः आसन् । यदि एतेषां अयोग्यकाङ्ग्रेसविधायकानां विधायिका पुनः न स्थापिता तर्हि तस्मिन् परिस्थितौ बजटे समाविष्टानां प्राथमिकतानां अपि कोऽपि अर्थः न भविष्यति।

राजनैतिके द्वन्द्वे त्रिभिः निर्दलीयविधायकैः विधानसभां प्राप्य त्यागपत्रं दत्तम्

हिमसंस्कृतवार्ता- शिमला। राजनैतिक-अशान्ति-मध्ये हिमाचल-प्रदेशस्य त्रयः स्वतन्त्राः विधायकाः शुक्रवासरे राज्यसभां प्राप्य त्यागपत्रम् अयच्छन्। निर्दलीयविधायकाः के.एल.ठाकुरः, होशियारसिंहः, आशीषशर्मा च विधानसभासचिवं प्रति त्यागपत्रं प्रदत्तवन्तः। अनेन सह त्रयाणां स्वतन्त्रविधायकानां त्यागपत्रेण राज्यस्य राजनीतिषु नूतनानां समीकरणानां निर्माणस्य सम्भावना वर्तते। एतेषां विधायकानां त्यागपत्रेण रिक्तेषु विधानसभासनेषु पुनः निर्वाचनं भविष्यति। अधुना आहत्य नव विधानसभासीउनानां कृते उपनिर्वाचनं निर्धारितम् अस्ति। स्वतन्त्रविधायकानां मते सः स्वक्षेत्रस्य जनानां हिताय त्यागपत्रं अददन् । भाजपातः विधानसभा उपनिर्वाचनं प्रतिस्पर्धयिष्यामः इति उक्तवन्तः। नामपत्राणां निर्णयः शीघ्रमेव भाजपाद्वारा भविष्यति। प्रधानमन्त्री नरेन्द्रमोदी इत्यस्य नेतृत्वे देशः अग्रे गच्छति। अतः तस्य नेतृत्वे अस्माकं पूर्णः विश्वासः अस्ति इति ते अवदन्

अद्यावधिं यावत् चत्वारः प्रख्यात-व्यक्तयः एव पुरस्कारं प्राप्तवन्तः

विदितं स्यात् यत् प्रारम्भात् एव एषः पुरस्कारः केवलं चतुर्णां प्रख्यातव्यक्तिभ्यः एव प्रदत्तः अस्ति। प्रधानमन्त्री मोदी भूटानस्य सर्वोच्चं नागरिकसम्मानं प्राप्तवान् प्रथमः विदेशीयः सर्वकारप्रमुखः अस्ति। अस्य पुरस्कारस्य पूर्वप्राप्तकर्तृषु २००८ तमे वर्षे तस्याः राजसी महामहिमराज्ञी दादी आशी केसाङ्ग चोडेन वाङ्गचुक इत्यादयः सन्ति। परम पूज्यः जे-थ्रिज़ुर- तेनज़िन- डेंडुपः (भूटानस्य ६८तमः जे खेन्पो) २००८ तमे वर्षे तथा परमपूज्यः जे खेन्पो त्रुलकु- न्गावांग-जिग्मे- चोएद्रा २०१८ तमे वर्षे पुरस्कारं प्राप्तवन्तौ। जे खेन्पो भूटानस्य केन्द्रीयमठशरीरस्य मुख्यमठाधीशः अस्ति। सूचयामः यत् प्रधानमन्त्री नरेन्द्रमोदी- भूटान- प्रधानमन्त्री शेरिङ्ग- टोबगे इत्यनयोः उपस्थितौ भारत-भूटानयोः मध्ये एमओयू इत्यस्य आदान-प्रदानमपि जातम्।

प्रतिभासिंहं अध्यक्षपदात् वारयितुं शीर्षनेतृत्वं प्रति विधायकानां पत्रम्

निर्वाचनं स्पर्धायाः अस्वीकरणे विधायकाः राष्ट्रीयाध्यक्षाय मल्लिकार्जुनखड़गेवर्याय पत्रं प्रेषितवन्तः

हिमसंस्कृतवार्ता- कार्यालयीयः प्रतिनिधिः।
कांग्रेसस्य राज्याध्यक्षायाः प्रतिभासिंहायाः निर्वाचनं कर्तुं अस्वीकरणस्य अनन्तरं दले तस्याः विरुद्धं स्वराः उत्थापयितुं आरब्धाः सन्ति। राज्यस्य विधायकाः शीर्षनेतृत्वेन सह प्रतिभासिंहायाः पदात् निष्कासनस्य विषयं उत्थापयन्ति। अस्मिन् विषये कांग्रेसदलस्य राष्ट्रियाध्यक्षाय मल्लिकार्जुनखड़गेवर्याय पत्रं प्रेषितम् अस्ति। अस्य पत्रस्य माध्यमेन सङ्घटनात्मकक्रियाकलापानाम् अभावः, राज्याध्यक्षायाः विभिन्नेषु विधानसभाक्षेत्रेषु न्यूनतया प्रवासः, अन्तिमक्षणे लोकसभानिर्वाचनं प्रतिस्पर्धयितुं अस्वीकारः इत्यादयः विषयाः अपि उल्लिखिताः सन्ति। उल्लेखनीयं यत् राज्याध्यक्षा प्रतिभासिंह अधुनैव दिल्लीतः प्रत्यागत्य मण्डीसंसदीयक्षेत्रतः निर्वाचनं न करिष्यति इति घोषितवती आसीत्। क्षेत्रे सङ्घटनात्मकक्रियाकलापानाम् अभावः, कार्यकर्तारः सर्वकारे समुचितं स्थानं न प्राप्नुवन्ति इति विषये अपि सा कथितवती । परन्तु अस्मिन् काले सा षट् विधानसभासु उपनिर्वाचनानां विषये अपि उक्तवती आसीत्, अस्मिन् विषये संस्थायाः पूर्णशक्तिः संयोजितव्या। परन्तु अधुना अस्मिन् पत्रे अग्रे आगत्य आगामिषु दिनेषु प्रतिभासिंहायाः कृते मार्गः कष्टैः परिपूर्णः भवेत्। परन्तु अद्यावधि अस्मिन् विषये उच्चाज्ञातः कोऽपि निर्णयः न आगतः । काङ्ग्रेससर्वकारः राज्ये पूर्वमेव संकटस्य सम्मुखीकरणं कुर्वन् अस्ति तथा च एतादृशी परिस्थितौ यदि लोकसभानिर्वाचनात् पूर्वमेव राज्याध्यक्षस्य परिवर्तनं भवति तर्हि दलस्य कृते महत् आघातं भवितुम् अर्हति। सम्प्रति तेन पत्रेण राजनैतिकवृत्तेषु नूतना चर्चा अभवत्

धर्मशाला - दिल्ली-गग्गल-वायुमार्गे

विमानयानानि वर्धयिष्यन्ति स्पाइसजेटविमानसेवा, पर्यटन-ऋतोः आरम्भात् पूर्वमेव कम्पन्याः निर्णयः

हिमसंस्कृतवार्ता- धर्मशाला।
पर्यटनस्य ऋतुम् अवलोक्य स्पाइसजेट इति विमानसेवा दिल्लीतः धर्मशालानगरं प्रति अपरं विमानयानं आरभेत। एतत् विमानं मार्चमासस्य २८ दिनाङ्कात् आरभ्य आरभ्यते। सम्प्रति स्पाइसजेट इति विमानसेवायाः द्वे विमाने अत्र आगच्छन्ति, अधुना अन्यत् विमानं शीघ्रमेव आरभ्यते । तत्रैव अस्मात् पूर्वं इण्डिगो इत्यस्य द्वे अपि एलायन्स् एयर विमानसेवाः अपि पूर्वमेव सेवां प्रयचृछन्ति । ग्रीष्मकालस्य आरम्भेण विमानयानस्य समयसूचनायां परिवर्तनं भविष्यति । एतद् परिवर्तनं मार्चमासस्य २८ दिनाङ्कात् आरभ्य भविष्यति। अस्मिन् काले विमानसेवाकम्पन्याः स्पाइस जेट् इत्यस्य विमानयानस्य वृद्धिः भविष्यति तस्मिन् एव काले चण्डीगढं प्रति विमानसेवा एप्रिलमासस्य द्वितीयदिनात् आरभ्यते। सम्प्रति गग्गलविमानस्थानके प्रायः अष्टविमानयानानि प्रचलन्ति । एतेषु स्पाइस जेट् इत्यस्य द्वे विमाने, इण्डिगो इत्यस्य एकं दिनं विहाय द्वे, विमानसेवा एलायन्स् एयर इत्यस्य च एकः च गग्गलविमानस्थानके अवतरन्ति, उड्डीयन्ते च, परन्तु अधुना पर्यटर्तौ स्पाइस जेट् इत्यस्य विमानयानानां वर्धनेन संख्या १२ यावत् विमानयानानि अपि वर्धन्ते।

तस्मिन् एव काले चण्डीगढ-शिमला-नगरयोः विमानयानानि अपि इतः प्रचलन्ति, कदाचित् विशेषविमानानि अपि गग्गलविमानस्थानके अवतरन्ति ।
गग्गलविमानस्थानकस्य निदेशकः धीरेन्द्रसिंहः अवदत् यत्
गग्गलविमानस्थानके मार्चमासस्य २८ दिनाङ्कात् परं विमानयानानां समयसूचनायां परिवर्तनं भविष्यति। अस्मिन् काले यद्यपि केषुचित् विमानयानेषु वृद्धिः भविष्यति तथापि इन्डिगो एयरलाइन्स् इत्यस्य धर्मशाला-चण्डीगढ-विमानसेवा अपि एप्रिल-मासस्य २ दिनाङ्कात् आरभ्यते । सप्ताहे त्रयः दिवसाः चलति।

डोहगी संस्कृतमहाविद्यालये सम्पन्ना ज्योतिषसाहित्यविषययोः व्याख्यानमाला

हिमसंस्कृतवार्ताः, ऊना। सनातनधर्म-आदर्श-संस्कृतमहाविद्यालयः डोहगी ऊना हि.प्र इत्यत्र केन्द्रियसंस्कृतविश्वविद्यालयस्य सहयोगेन विविधविषयेषु व्याख्यानमालानाम् आयोजनं क्रियते। अस्मिन् सन्दर्भे गतशुक्रवासरे ज्योतिषसाहित्यशास्त्रीयविषययोः व्याख्याने सुसम्पन्ने। साहित्यविषये रामचरितमानसे सस्कृतछन्दयोजनायाः विषये विषयमुपस्थापयन् डॉ.अमनदीपशर्मा उक्तवान् यत् वर्तमानसन्दर्भे सामाजिकदृष्ट्या रामचरितमानस्य समादरः समाजे दृश्यते। समाजस्य धार्मिकोत्सवेषु सांस्कृतिकेषु च प्रायः रामचरितमानसस्य पारायणस्य विधानं समाजे दृश्यते। तत्रैव रामचरितमानसस्य श्लोकाणां दोहाचौपाई इत्यादीनां गायने प्रायः छन्दसां प्रयोगः भवति। कदाचित् समाजे छन्दसां ज्ञानं न भवति येन श्लोकानाम् उच्चारणे गायने च प्रायः दोषाः भवन्ति, अतः तान् दोषान् दूरीकर्तुं छन्दसां ज्ञानं नितान्तोपयोगी वर्तते। तत्रैव द्वितीये व्याख्याने ज्योतिषविषयान्तर्गतं डॉ.शिवकुमारशर्ममहोदयः लग्नसाधनविषये आयुनिर्धारणविषये च स्वविषयं प्रतिपादितवान्, तेन सरलप्रयोगैः छात्राणां पुरस्सरं स्वविषयोपस्थानं कृतम्। कार्यक्रमस्य संचालकः डॉ.राजेन्द्रमहोदयः सम्यक्तया संचालनं कृतवान्। व्याख्यानस्य अध्यक्षः व्याकरणज्ञः डॉ.केदानदत्तशर्मा वक्तृणां प्रशसां कृतवान्, तेनोक्तं यत् अस्माकं कृते महान्सन्तोषः यत् अस्माकं महाविद्यालयस्य पूर्वछात्राः अधुना राजकीयसेवायां स्वयोगदानं कुर्वन्ति। कार्यक्रमस्य साफल्याय महाविद्यालयस्य प्राचार्यः लालसिंहपठानियां शुभकामनां दत्तवान् , तेनोक्तं यत् केन्द्रियसंस्कृतविश्वविद्यालयस्य अनेन प्रकल्पेन यत्र अस्माकं महाविद्यालयस्य छात्राः लाभान्विताः भविष्यन्ति तत्रैव हिमाचलप्रदेशस्य व्याख्यानकर्तारः विद्वान्सः अपि शास्त्रचिन्तनेन लाभान्विताः भविष्यन्ति। कार्यक्रमस्य समापने महाविद्यालयस्य ज्योतिषविभागस्य प्राध्यापकः डॉ.मुकेशशर्ममहोदयस्य सर्वेषां धन्यवादं कृतवान्।

नलेटी पीमश्रीकेन्द्रियविद्यालये सरलमानकसंस्कृताभियानम्

हिमसंस्कृतवार्ताः,डॉ.अमनदीपशर्मा

भारतीयभाषासमितिः, केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयस्य नवीदिल्लीवेदव्यासपरिसरः तथा पी.एम. श्री केन्द्रीयविद्यालयस्य संयुक्ताश्रयेण नलेटी (हिमाचलप्रदेश) इत्यत्र सरलमानकसंस्कृतम् इति विषये एकदिवसीयकार्यशाला 22 मार्च 2024 शुक्रवासरे सफलतया आयोजिता। अस्य कार्यशालायाः उद्घाटनसत्रे केन्द्रीयविश्वविद्यालयस्य वेदव्यासपरिसरस्य प्रभारी निदेशकः प्रो मंजुनाथ एस.जी अस्मिन् अवसरे उक्तवान् यत् भाषा विचारविनिमयस्य माध्यमम् अस्ति। यथा यथा सरलं रोचकं च भवति तथा तथा तस्य प्रभावः व्यापकः भविष्यति। कापि भाषा अस्माकं कृते तदा एव कठिना दृश्यते यदा वयं तां न जानीमः। यदा वयं व्यवहारं आरभामः तदा वयं समानभाषां रोचयितुं आरभामः तस्मिन् च वयं प्रवीणाः भवेम। अस्य कार्यक्रमस्य अध्यक्षता पीएम00श्री केन्द्रीयविद्यालयस्य नलेटी इत्यस्य प्राचार्या श्रीमती शशिकला कृतवती किञ्च श्रीलालबहादुरशास्त्री राष्ट्रियसंस्कृतविश्वविद्यालयात्,नवदिल्लीतः आगतेन डॉ सौरभदुबे वर्येन संस्कृतसाहित्यस्य सर्वेषां ग्रन्थानां संरक्षणं प्रति ध्यानं आकर्षयन् स्वसम्बोधनेन मार्गदर्शनं कृतम् । आतिथिरूपेण मञ्चे उपस्थिताः सद्दु, बडग्रान्, काङ्गड़ा शासकीय वरिष्ठ-माध्यमिक-विद्यालयस्य वरिष्ठ-संस्कृतशिक्षकः डॉ. विकासअङ्गिरसः छात्रैः सह संस्कृतभाषायाः व्यावहारिकपक्षे व्यापकं चर्चां कृतवान्। तृतीयसत्रस्य मुख्यवक्ता डॉ. पुरुषोत्तमः केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयस्य शिक्षाशास्त्रविभागस्य सहायकाचार्यः संस्कृतस्य सरलीकरणस्य मानकप्रयोगं प्रकाशयित्वा छात्रान् प्रेरितवान्। चतुर्थसत्रस्य मुख्यवक्ता डॉ. गिरिराजगौतमः छात्रान् संस्कृतप्रेमिणां च संस्कृतकोशस्य निर्माणार्थं प्रेरितवान् तथा च आङ्ग्लभाषायाः, हिन्दीभाषायाः सह संस्कृतभाषायाः ज्ञानं प्रयोगे च बलं दत्तवान् येन सा लोकभाषारूपेण स्थापिता भवेत्। समापनसत्रे मुख्यातिथित्वेन नलेश्वरमहादेवमंदिरसमडोलः, नलेटी इत्यस्य स्वामीवर्यः श्री परमानंदजी महाराजः उपस्थितः आसीत्। स्वसम्बोधने सः अवदत् यत् भारतस्य प्रतिष्ठा संस्कृतेन संस्कृत्या चास्ति, अतः यदि वयं संस्कृतस्य अध्ययनं कुर्मः तर्हि अस्माकं देशस्य सभ्यतायाः संस्कृतेश्च रक्षणं भविष्यति तथा च समाजे मूल्यानां पुनर्जागरणं भविष्यति।

शिमलायाः जिलाशिक्षणम-प्रशिक्षणसंस्थाने सुसम्पन्ना सेवारतानां माध्यमिकस्तरीय संस्कृतशिक्षकाणां क्षमता-निर्माणार्थं आयोजिता प्रशिक्षणकार्यशाला

हिमसंस्कृतवार्ताः – विभागीय प्रतिनिधि

हिमाचलप्रदेशस्य सर्वकारेण शिक्षाक्षेत्रे गुणवताम् आनेतुं बहवः प्रयासाः क्रियन्ते। तदर्थं हिमाचलप्रदेशस्य विविधेषु जनपदेषु शिक्षकाणां प्रशिक्षणकार्यशालाः क्रियते। अस्मिन् क्रमे हिमाचलप्रदेशस्य राजधान्याः जिलाप्रशिक्षणसंस्थाने श्यामलाघाटः इत्यत्र संस्कृतशिक्षकाणां प्रशिक्षणकार्यशालायाः आयोजनम् १८-०३-२०२४ तः २२-०३-२०२४ पर्यन्तम् अभवत्। अस्यां प्रशिक्षणकार्यशालायां शिमला जनपदस्य १२ खण्डेभ्यः ७४ प्रतिभागिनः प्रशिक्षणं प्राप्तवन्तः। गतदिने एव कार्यशालेयं सम्पन्ना।यत्र जिलाप्रशिक्षणसंस्थानस्य प्रधानाचार्यःश्रीमान् जयदेव नेगीवर्यः एवं जिलाशिक्षणप्रशिक्षणसमन्वयकःश्रीमान् कृष्ण गाजटावर्यः तथाश्च संस्थानस्य अन्ये प्राध्यापकाः समुपस्थिताः आसन्। अस्यां पञ्चदिवसीय कार्यशालायां शिक्षकैः शिक्षणाधिगमस्य विधिनां प्रविधिनाञ्च विषये,राष्ट्रीयशिक्षानीतिः२०२०,भाषिकतत्वानां विषये,मुल्याङ्कनस्य विषये एवञ्च भाषाशिक्षणस्य संसाधनानां विषये प्रशिक्षणं प्राप्तम्। कार्यशालायां डॉ.प्रेमप्रकाशशर्मा, डॉ.मदनमोहनशर्मा,गुलशनशर्मा, कामेश्वरशर्मा च स्रोतव्यक्तिरुपेण समुपस्थिताः आसन्। ध्यातव्यं वर्तते यत् कार्यशालायामस्यां शिक्षणप्रशिक्षणकार्यं संस्कृतमाध्यमेन एव अभवत्।

भारतस्य बरसानायां अनुपम होली-उत्सवः

हिमसंस्कृतवार्ताः, डॉ प्रतीक साठे नवी मुंबई

बरसानानगरे लथमारहोली क्रीडति स्म यत्र महिलाः पुरुषान् यष्टिभिः प्रहारं कुर्वन्ति स्म" उत्सवात् एकसप्ताहपूर्वं बरसानानगरे लथमारहोली-उत्सवः आरब्धः अस्ति । अस्मिन् अद्वितीय-उत्सवे स्त्रियः पुरुषान् यष्टिभिः प्रहरन्ति, पुरुषाः तु कवचैः आत्मरक्षणं कर्तुं प्रयतन्ते । लठमारहोली-उत्सवः प्रतिवर्षं सप्ताहं यावत् चलति, यत्र परितः नगरेभ्यः पुरुषाः मथुरा-नगरस्य बरसाना-नगरं गत्वा आयोजने भागं गृह्णन्ति । अस्मिन् काले स्त्रीपुरुषाः होलीक्रीडां कुर्वन्ति तथापि विवर्तः अस्ति यत् स्त्रियः पुरुषान् दूरीकर्तुं प्रयत्नरूपेण यष्टिभिः ताडयन्ति । एषा प्रथा कृष्ण, राधा, गोपीनां विषये कथासु यथा कथितं पारम्परिकं होली-उत्सवस्य प्रतिनिधित्वं करोति ।

(पूर्वार्धः)--२

अरुणाचलमाहात्म्यम्

अरुणाचलस्थावरलिङ्गमहात्म्यवर्णनम्

ब्रह्मोवाच-- अथ शिवरूपान् वेदान् समुच्चरन् अहं शिवार्चनां कृतवान्। " येन इदं सर्वं जगत् प्रकाश्यते ध्रियते च तस्मै सर्वलोकैकहेतवे महते शिवाय सततं नमः। यथा जात्यन्धाः भास्करं द्रष्टुं न शक्नुवन्ति तथैव भवद्दयाहीनाः भवतः एतत् विश्वव्यापि तेजः नैव द्रष्टुं शक्नुवन्ति। भवतः भक्ताः एव अन्तःस्थं बहिस्थं वा इदं लिङ्गं अध्यात्मचक्षुषा अनुभवन्ति। भवत्करुणापात्रं अणुवत् चेदपि महत्त्वं प्राप्नोति। भवदर्पितं मनः कदापि भवद्वियोगम् नेच्छति अतः हे भुवनाधिक महेश भवतः कीर्तने वाचः प्रवृत्तिः कथं सम्भवेत्? हे भुवनाधीश भवान् मयि प्रसीदतु। प्रयतं भक्तं च मां अपेक्षितकार्यविषये आदिशतु।"

एवं प्राञ्जलिः अहं पुनः पुनः देवदेवेशं नमस्कुर्वन् विभोः महादेवस्य समीपे उपविष्टवान्।

अनन्तरं नवमेघगम्भीरवाण्या शिवसङ्कीर्तनं कृत्वा विष्णुः विमलया वाचा अवदत् ," हे गङ्गाधर,त्रिभुवनेश, विरूपाक्ष, चन्द्रशेखर भवतः कारुण्यं निर्हेतुकं विद्यते येन भक्तेषु पूर्णज्ञानोदयः भवति। भवान् एव भवन्तं ज्ञातुं समर्थः । यथा भ्रमरः कीटम् आकृष्य तं स्वस्वरूपं प्रापयति तथैव भवत्प्रसादात् भवान् जीवं स्वस्वरूपं अधिगमयति। यथा अग्नौ तप्ताः लोहकीलाःअग्नेः दाहशक्तिं बिभ्रति तथैव सर्वे भवदंशसम्भूताः देवाः भवतः शक्तिमेव धारयन्ति। यथा देशः, कालः, क्रियायोगः एतैः परिमाणैः एकस्यैव अग्नेः भिन्नरूपाणि भवन्ति तथैव नानाविषययोगात् एकोपि भवान् तत्तद्भेदं प्राप्नोति। हे कृपानिधे शङ्कर, नयनयोः आनन्ददायिनीं भवतः दिव्यां मूर्तिम् इदानीं दर्शयतु।"

एवं आवयोः द्वयोः स्तुवतोः श्रद्धासमन्वितं प्रणमतोः शम्भुः प्रसन्नः अभवत् ततश्च तेजोमयस्तम्भात् पिङ्गलवर्णधारिण्या कृष्णकण्ठ्या मूर्त्या सः भगवान् आविरभवत्। तेन चतुर्भिः हस्तैः परशुः बालहरिणः अभयमुद्रा तथा च विश्राममुद्रा धृता आसीत्। सः आवां अवदत् ," मयि युक्तात्मनोः भवतोः भक्त्या अहं सन्तुष्टोस्मि। भवन्तौ मत्प्रसादात् जगतः स्रष्टा पालकश्च भवताम्। भवतोः इष्टसिद्ध्यर्थमेव अहम् आविर्भूतोस्मि अतः भवन्तौ तदर्थं वरं वृण्वाताम्।"

एवं शिवस्य वचनेन प्रीतौ आवां स्वं स्वं पृथक् पृथक् वरं अकथयाव। जगत्त्रयविधाता अहं शिशुप्रायः भूत्वा वैदिकैः मन्त्रैः ईशानं संस्तुवन् उक्तवान्, "हे निरञ्जन ईश्वर, योगिभिः ध्यानगम्यं भवतः एतत्तेजोमयं शश्वद्रूपं नमामि। तथापि भवतः एतेन तेजसा गगनान्तरमपि तथा आपूरितं भवति येन देवलोकः कुत्र अस्ति इत्यपि न ज्ञायते । भवतः तेजसा देवाः सिद्धाः चारणाः महर्षयः चापि स्वस्थानम् अप्राप्य सर्वत्र सञ्चरणाय बाध्याः भवन्ति। भवतः तेजसा आसमन्तात् तप्यमाना धरित्री अपि चराचरोत्पत्तिं कर्तुं न क्षमते। अतः भवान् स्वतेजसः उपसंहारं कृत्वा लोकानुग्रहार्थं अरुणाचलसंज्ञं स्वावरलिङ्गत्वं प्राप्नोतु।"

"अरुणाचलसंज्ञितम् इदं भवतः तेजोरूपं ये नराः भक्त्या प्रणमेयुः ते देवेभ्यः अपि अधिकाः भवेयुः। सर्वदर्शिनः सिद्धाः परमर्षयः मानुषभावं प्राप्ताः देवगणाश्च भूमौ तवैतत् स्थावरलिङ्गं सेवन्ताम्। दिव्येषु आरामेषु समुद्भूताः दिव्याः ओषधयः कल्पाद्याः देवद्रुमाश्च फलसम्भारपूर्णाः भूत्वा भवति प्ररोहन्तु। पापकल्मषनाशिनि भवति वासं कुर्वाणाः सिंहमृगादयः पशवः अपि प्रशान्ताः भवन्तु। अयनद्वयगतियुक्तः सूर्यः अपि गगने सञ्चरन् भवतः लिङ्गतनोः शिखरं नोल्लङ्घयेत्। दिव्यदुन्दुभिध्वनिभिः अप्सरसां नृत्यगीतादिभिः पुष्पवृष्टिभिः च भवान् पूजितः भवतु।"

" भवत्सन्निधिं प्राप्ताः मानवाः भूमानन्दं, रससिद्धिम् अमरत्वं तथा च ईशित्वं वशित्वं कालजयित्वं-- एताः सर्वाः सिद्धीरपि प्राप्नुयुः। एवं सर्वेभ्यः सर्वाभीष्टदानाय भवान् भूमितले दृश्यः भवतु।"

तदनन्तरं कमलापतिः विष्णुः अरुणाद्रिरूपं शिवं प्रार्थयन् अवदत्, " हे शोणशैलेश्वर, यथा अहं त्वाम् उपाश्रित्य जगद्रक्षणस्य क्षमत्वं लक्ष्मीपतित्वं च प्राप्तवान् तथैव तव भक्ताः अपि ऐश्वर्यशालिनः भवन्तु। एतत्तव महद्भुतं रूपं अल्पपुण्याः जनाः न उपासितुं प्रभवन्ति। प्रदक्षिणा, नृत्यगीतं, नमस्काराः, उपवासादिव्रतानि, उपहाराः एतैः ये निष्पापाः जनाः त्वाम् अर्चयन्ति ते सार्वभौमाः राजानः भवन्तु। अङ्गप्रदक्षिणं कुर्वन् मनुष्यः अष्टैश्वर्यसमन्वितः अशेषपातकेभ्यः मुक्तः निर्मलहृदयः च भवतु। आवामपि भवत्पादपङ्कजं नैव मुञ्चेताम्। तत् चरणकमलं च भवत्सन्निधिम् आगतैः सर्वैरपि ध्यातव्यम्।"

तदा 'तथास्तु' इति विष्णवे वरं दत्त्वा चन्द्रशेखरः भूमितले स्थावरलिङ्गतां प्राप्तवान्। एतत् सर्वलोकानां कारणं तैजसं लिङ्गं 'अरुणाद्रिः' इति नाम्ना भुवि ख्यातम्। युगान्तकाले चत्वारः क्षुब्धाः सागराः अन्यां सर्वां भूमिं निमज्जयन्ति तथापि तेपि अरुणाचलस्य समीपस्थभूमिं स्प्रष्टुमपि न पारयन्ति। प्रलये गजप्रमाणैः जलबिन्दुभिः वर्षन्तः पुष्करादयः महामेघाः एतस्य अरुणाद्रेः सानुनि विश्रान्ताः भवन्ति। सर्वभूतसंहारकाले सर्वाणि सृष्ट्युत्पत्तिबीजानि अत्रैव अरुणाचले तिष्ठन्ति।

प्रलयानन्तरं पुनः यदा अहम् आह्वयामि तदा वेदसङ्घः अरुणाचलपादसेविभ्यः विप्रेभ्यः सकाशात् पुनः प्रादुर्भवति। सर्वासां कलानां, विद्यानां, वेदागमानाम् अस्मिन् अरुणाद्रौ एव अवस्थितिः विद्यते। अरुणाद्रेः गुहागह्वरेषु जटाधारिणः संशितव्रताः मुनयः कोटिसूर्याभाः प्रकाशन्ते। पञ्चाक्षरवपुर्धरैः पञ्चब्रह्ममयमन्त्रैः अष्टलिङ्गैः च अष्टदिक्पालाः अष्टमूर्तिधरं अष्टसिद्धिदायकं च शिवं पूजयन्ति। अत्र स्वान् स्वान् लोकान् त्यक्त्वा सुरेश्वराः सिद्धाश्च मुक्तिमपि विहाय कनकाचलप्राप्तिमेव इच्छन्ति।

सूतः उवाच-- एवम् वेदसारं अरुणाचलशिवमाहात्म्यं सनकः ब्रह्मदेवस्य मुखपद्मात् श्रुतवान्।

श्री.अभिजित् तोडकरः
abhitdkr9@gmail.com

।। श्रीरामायणकथा ।।

उत्तरकाण्डम्

(त्रयोदशः सर्गः)

रावणं प्रति अनरण्यस्य अभिशापः

एवं मरुत्तं जित्वा ततः युद्धकाङ्क्षी रावणः नरेन्द्राणां नगराणि गत्वा महेन्द्रवरुणोपमान् नरेन्द्रान् समासाद्य अब्रवीत् - मह्यं युद्धं दीयताम् अथवा वयं निर्जिताः स्मेति वा ब्रूत। इत्येव मम सुनिश्चयः वर्तते। रावणस्य वचनं श्रुत्वा ते राजानः अन्योन्यं मन्त्रयित्वा रिपोः बलं च ज्ञात्वा वयं निर्जिताः स्मः इति अब्रुवन्। ततः सः राक्षसाधिपः रावणः अनरण्येन पालिताम् अयोध्यां गत्वा तं राजानम् आसाद्य वाक्यम् अब्रवीत् - मह्यं युद्धं देहि अथवा निर्जितः अस्मि इति वद। तस्य पापात्मनः रावणस्य वचनं श्रुत्वा संक्रुद्धः महाराजः अनरण्यः अब्रवीत् रे दुष्ट राक्षसाधिपते! मया द्वन्द्वयुद्धं दीयते, क्षणं सन्तिष्ठ!

हे राम! ततः राजा अनरण्यः महद्भिः बलैः परिवृतः सन् रावणेन सह योद्धुं निरगच्छत्। तदा महाराजस्य अनरण्यस्य राक्षसराजस्य रावणस्य च मध्ये सुमहद् युद्धं समारब्धम्। राज्ञः अनरण्यस्य बाणप्रहारं प्राप्य रावणस्य सचिवाः पलायन्त किन्तु सः अपश्यत् यत् तस्य महती सेना विलयम् अगच्छत्। एवं दृष्ट्वा क्रोधमूर्च्छितः सः राजा अनरण्यः स्वयं इन्द्रधनुरिव धनुः विस्फारयन् रावणम् अगच्छत्। ततः राजा अनरण्यः रावणस्य शिरसि अष्टशतबाणान् अपातयत्। आकाशात् वारिधाराः यथा गिरिमूर्द्धनि पतन्ति तथा रावणस्य शिरसि राज्ञः अनरण्यस्य बाणाः अपतन् किन्तु तस्य मनागपि क्षतं न अभवत्।

ततः क्रुद्धेन राक्षसराजेन तलेनाभिहतः सः नृपतिः रथात् भूमौ अपतत्। अरण्ये वज्रदग्धः शालः यथा निपतितः भवति तथा सः राजा भूमौ पतित्वा कम्पते स्म। तदा राक्षसः रावणः अब्रवीत् हे नराधिप! मया सह प्रतियुध्यता त्वया किमिदं फलं प्राप्तम्? अस्मिन् त्रैलोक्ये कश्चिदपि नास्ति यः मह्यं द्वन्द्वयुद्धं दद्यात्। मन्ये त्वं मम बलं न शृणोषि। रावणेन एवमुक्तः बलहीनः सः राजा मन्दं वाक्यम् अब्रवीत् - कालः एव दुरतिक्रमः अतः अत्र मया किं कर्तुं शक्यम्! हे राक्षस! आत्मप्रशंसिना त्वया अहं न निर्जितः, कालेन हि अहं विपन्नः अभूवम्। किन्तु इदानीं प्राणपरिक्षये मया किं कर्तुं शक्यम्! हे राक्षस! अहं युद्धात् विमुखः नास्मि। युध्यमानोऽहं त्वया अभिहतः अभूवम्। हे राक्षस! इक्ष्वाकुपरिभावित्वात् वचनं ब्रवीमि। यदि मया दत्तं यदि हुतं यदि वा तपः आचरितं यदि मया प्रजाः सम्यक् गुप्ताः तर्हि मम वचः सत्यं भवतु। महात्मनाम् इक्ष्वाकूनाम् अस्मिन् कुले दाशरथिर्नाम रामः उत्पत्स्यते। सः तव प्राणान् हरिष्यति। तस्मिन् उदाहृते शापे तदा स्वर्गात् पुष्पवृष्टिः अभवत्। ततः महात्मा राजा अनरण्यः शरीरं त्यक्त्वा स्वर्गलोकम् अगच्छत्। राजनि अनरण्ये स्वर्गं गते सः राक्षसराजः रावणः ततः निरगच्छत्।

हिमसंस्कृतवार्ता, ✍प्रदीपः
pradipnath997@gmail.com

धारावाहिकं

गीताप्रश्नोत्तरम् -२३

अर्जुनः - भगवन् ! कर्तृत्वरहितेन, फलानुसन्धानरहितेन च सता केनापि कदाचित् एवं कर्माणि कृतानि किम् ?

श्रीकृष्णः - आम् अवश्यम् । पूर्वजैः मुमुक्षुभिः कर्मणां वास्तविकं तत्त्वं समग् अभिज्ञाय कर्माणि अक्रियन्त । अतः अर्जुन ! त्वमपि पूर्वजैः पूर्वतरं कृतं कर्म अवश्यं कुरु ।

अर्जुनः - तैः पूर्वजैः कृतं यत् कर्म, यच्च कर्तुम् अहम् आज्ञाप्ये त्वया, तत् कर्म किं भगवन् ?

श्रीकृष्णः - किं कर्म, किं च अकर्म इत्यस्मिन् विषये विद्वांसः अपि सम्भ्रमतां गच्छेयुः । तस्मिन् कर्मतत्त्वविषये हि अहम् इदानीं त्वां वदिष्यामि, यत् विज्ञाय त्वं संसारबन्धनात् मुक्तः भविष्यसि ।

अर्जुनः - अस्तु, किं तत् उच्यतां भगवन् !

श्रीकृष्णः - शृणु तावत् - कर्म, अकर्म, विकर्म चेति त्रिविधं कर्म संज्ञितम् अस्ति । एतेषां त्रयाणामपि तत्त्वम् अवश्यं ज्ञातव्यं भवता, यतोहि कर्मतत्त्वम् अतीव गहनं भवति ।

अर्जुनः - कर्म, अकर्म चेति अनयोः तत्त्वयोः अवगमनं कथं भवेत् तर्हि ?

कृष्णः - तदेव वदन् अस्मि, शृणु - कर्मणि अकर्मणः दर्शनम्, अकर्मणि च कर्मणः दर्शनम् इत्यर्थात् कश्चन कर्म कुर्वन् अपि तस्मिन् निर्लिप्तः स्यात्, एवं निर्लिप्तः सन् अपि कर्म कुर्यात् । एवं प्रकारेण यः कर्म करोति, सः हि मनुष्येषु योगी कथ्यते । तथैव सर्वकर्मणः कर्ता, बुद्धिमान् चापि सः आख्यायते ।

अर्जुनः - बुद्धिमत्ता नाम का भगवन् ?

श्रीकृष्णः - यस्य सर्वकर्माणि सङ्कल्परहितानि, कामनारहितानि च भवेयुः, एवं यस्य च कर्माणि ज्ञानाग्निना दग्धानि स्युः, तादृशः पुरुषः ज्ञानिभिः अपि बुद्धिमान् कथ्यते। एषा एव तस्य बुद्धिमत्ता स्यादिति विद्धि अर्जुन ।

अर्जुनः - एतादृशस्य पुरुषस्य स्थितिः कीदृशी स्यात्,भगवन् ?

श्रीकृष्णः - एतादृशः पुरुषः क्रियाफलेषु आसक्तिरहितः, अथवा फलाश्रयरहितः सन्, सः सदा तृप्तः, सन्तुष्टः च भवति । अर्थात् सः सर्वकर्म कुर्वन् अपि नैव किञ्चिदपि करोति इति ज्ञायताम् ।

अर्जुनः - भगवन् ! यदि कश्चन निवृत्तिपरायणः स्यात् तदा ?

श्रीकृष्णः - यः शरीरम् अन्तःकरणादिकं च वशीकर्ता, सर्वपरिग्रहाणां त्यागी, सांसारिकाशया रहितः साधकः, केवलं शारीरिकं कर्म कुर्वन् अपि सः पापं नाधिगच्छति ।

अर्जुनः - यदि कश्चन प्रवृत्तिपरायणः स्यात् तदा चेत् ?

श्रीकृष्णः - प्रवृत्तिपरायणः सः अपि सर्वविधौ परिस्थितौ प्राप्तायां सत्यामपि सन्तुष्टः भवति। ईर्ष्याद्वन्द्वादिभिः रहितः, सिद्ध्यसिद्ध्यादिविषये समः सन् कर्माणि कुर्वन् अपि सः न कदापि बध्यते । न एतावन्मात्रम्, अपितु यः आसक्तिरहितः जनः, स्वाधीनः, यस्य केवलं परमात्मप्राप्तेः हि आकाङ्क्षा स्यात्, केवलं यज्ञार्थमेव कर्मकर्ता सः, तादृशस्य पुरुषस्य प्रारब्ध-संचित-क्रियमाणानि, सर्वाणि अपि कर्माणि विलीयन्ते, अर्थात् तस्य कर्माणि अपि अकर्माणि हि भवन्ति इति अवगम्यताम् अर्जुन इति। (गीता - ४/१५-२३)

(अनुवर्तिष्यते --) नारदोपाध्यायः